

En presentasjon av fire utvalgte hus fra Forsandmoen 2007

BARBRO I. DAHL

Dahl, I. B. 2009: **A presentation of four selected houses from the excavation at Forsandmoen in 2007.** *AmS-Varia* 49, 87–104, Stavanger. ISSN 0332-6306, ISBN 978-82-7760-140-3, UDK 903.34"638".

In 2007, a new excavation was carried out in the prehistoric village at Forsandmoen in Rogaland. 22 longhouses were found in an area that is going to be developed for industry. Eight of the buildings were not known prior to the excavation. They comprised four mainbuildings, two workshops and two smaller buildings (Houses 247–254). 86 cooking pits and the remains of a big clearance cairn were also found. The excavation area covered the southeastern part of the continuous village settlement at Forsandmoen. It showed that the settlement stretches a bit further east and was denser than earlier investigations had concluded. Based on earlier excavations, it was expected that the buildings in the area could be dated back to the Early Iron Age, mainly to between AD 200 and 600. This assumption was supported during the excavation by characteristic construction features in the buildings and finds within the structures, and was subsequently confirmed by radiological dating. The houses thus represent the last periods of the settlement at Forsandmoen, which was suddenly abandoned after more than 2000 years. A selection of some of the most interesting houses is presented in this article, including a 43-metre long building.

Barbro I. Dahl, Universitetet i Stavanger, Arkeologisk museum, 4036 STAVANGER, NORWAY. Telephone: (+47) 51 83 26 35. Telefax: (+47) 51 83 26 99. E-mail: barbro.dahl@uis.no

Nye undersøkelser på Forsandmoen

Bakgrunnen for utgravinga i 2007 var utvidelse av masseuttak sør på Forsandmoen. Planområdet på Forsand ligger i fulldyrka mark mellom fylkesvei 491 i nord og Fossåna i sør. I forbindelse med det store forskningsprosjektet på Forsandmoen i perioden 1980–1990 ble det foretatt sjakting innenfor tiltaksområdet. I 1985 ble det åpnet ei ti meter bred søkesjakt sør i planområdet som påviste vestlig del av et langhus (Hus XXXV). Som ledd i kartlegginga av bosetningsomfanget på moen ble det i 1990 lagt ut tre 20 meter brede sjakter i vestlig del av planområdet. I den sørøstlige sjakta ble østlig del av Hus XXXV påvist.

Lenger nord ble det påtruffet tre hus som ble avdekket i full utstrekning. I sjakta i sørvest ble det funnet åtte bygninger, men kun tre av dem ble avdekket i full lengde. Mange av de påviste bygningene lå på grensa mot bnr. 5. Etter ti år med undersøkelser var byggeskikken veldokumentert, og en totalgraving av alle de påviste bygningene var dermed ikke påkrevd. På dette tidspunktet ble det dessuten antatt at området ville bli liggende urørt for moderne tiltak.

Målsettinga ved forvaltningsgravinga i 2007 var å åpne opp området hvor det var påvist hus og foreta en

utgraving av disse. I tillegg var muligheten tilstede for å finne mindre hus mellom de tidligere registrerte bygningene. I følge opplysninger fra grunneier hadde de ved oppdyrkinga av østlig del av tiltaksområdet gått ned i undergrunnen for å slå hull i aurlaget som karakteriserer området. Således var prognosene for å finne bevarte spor etter forhistorisk bosetning lenger østover lave. Det ble lagt opp til utstrakt søkesjakt i den østlige delen av planområdet. Viktigst i denne sammenhengen var at det i kostnadsoverslaget for undersøkelsen ble tatt høyde for ekstra kostnader knyttet til undersøkelse av eventuelle funn øst for tidligere påvist bebyggelse. Ved utforming av prosjektplan for utgravinga på Forsandmoen ble det reist fem problemstillinger (Løken & Hemdorff 2004):

1. Etablere mer kunnskap om de allerede påviste husene

Den påviste bebyggelsen i området er ikke undersøkt ut over at husenes strukturer ble dokumentert i plan, og enkelte utvalgte stolpehull og ildsteder snittet for å kunne framskaffe dateringsmateriale fra det enkelte hus. Dette var mulig ettersom husene innenfor området stort sett ikke overlapper hverandre. Hustypen

Figur 1. Forsandmoen sett fra fjorden. Foto: B. Dahl, AM.
Figure 1. Forsandmoen seen from the fjord. Photo: B. Dahl, AM.

kunne således bestemmes uten detaljert undersøkelse av strukturene. Dette innebærer at det så langt er begrenset kunnskap om disse husenes faktiske detaljerte konstruksjon, bruk og aktivitetsområder.

2. Totalundersøkelse av området

Planområdet er kun kartlagt ved hjelp av fire sjakter. Det betyr at flere allerede påviste hus bare er delvis kjent, og at det med stor sannsynlighet finnes flere hus i ikke-avdekkete områder. Av denne grunn mangler det mindre sidehus for minst to av gårdene. Det vil også være viktig å undersøke områder med mindre fosfat, både mot fylkesveien i nord og videre mot øst for å avklare hvorvidt det finnes hus i områder med lavere fosfatinnhold.

3. Fosfatkartlegginger i fegate

Den mulige fegata mot øst som er markert med forhøyet fosfatinnhold i jorda har framkommet på grunnlag av få analysepunkter, og tolkninga er derfor å betrakte som tentativ (Prøsch-Danielsen & Bakkevig 1990). Tolkninga bør således søkes bekreftet eller avkreftet ved en mer detaljert fosfatkartlegging innenfor området.

4. Mulige graver eller bosetningsspor i den østlige halvparten av omsøkt område

Ifølge grunneier har østlig del av området blitt maskindyrket på 1970-tallet. Det må legges inn i prosjektet at en i første fase graver enkelte sjakter i maskindyrket område i øst, og at det finnes dekning for videre undersøkelser av eventuelle påviste bosetningsspor.

5. Makrofossilanalyse

Metodikk og kunnskap vedrørende makrofossiler er forbedret på de 15 år som er gått siden Forsandprosjektet ble avsluttet. Makrofossilanalyse fra alle stolpehull i de frittliggende husene innenfor tiltaksområdet vil kunne gi en bedre og sikrere forståelse for fordelinga av forskjellige slag korn og frø i det enkelte hus. Bedre flo-tasjonsprosedyrer vil samtidig innebære et kvalitativt bedre materiale til analysene.

Forskningsprosjektet 1980–1990

Ved undersøkelse av ei gravrøys på Forsandmoen i 1980 ble det oppdaget bosetningsspor i undergrunnen. Dette dannet bakgrunnen for et forskningsprosjektet hvor AmS sto for hoveddelen av finansieringa. Prosjektet ble ledet av Trond Løken. Undersøkelsene på Forsandmo-

en varte i ti år og viste flateavdekkingens fulle potensial innenfor fullldyrka mark i Norge. Ved oppstart av det store forskningsprosjektet hadde maskinell flateavdekking tidligere vært tatt i bruk av Bjørn Myhre, Oddmunn Farbregd og Perry Rolfsen (Farbregd 1972, 1980, Myhre 1973, 1977, 1980, Rolfsen 1976, 2006).

I løpet av forskningsprosjektet ble det avdekket et areal på 78,5 mål. I tillegg ble det åpnet opp brede søkesjakter som ga en oversikt over ytterligere 22 mål. Naturvitenskapelige analyser sto sentralt i kartlegginga av bebyggelsen på moen. Det ble foretatt fosfatkartlegginger over store arealer for å få indikasjoner på hvor det kunne finnes spor etter forhistoriske aktiviteter. Til sammen ble det funnet spor etter 246 bygninger som representerer et tidsrom på over 2000 år; fra eldre bronsealder periode II til begynnelsen av merovingertid. Trond Løken har delt bygningene inn i 16 faser som gir et finmasket inntrykk av utviklinga i byggeskikken, og følgende gjennomgang av resultatene fra forskningsgravningene bygger på Løkens arbeid (Løken 1983–2006). Mens husene fra bronsealder peker mot nære kontakter med Danmark, utvikler det seg fra førromersk jernalder av en byggetradisjon som avviker fra den sørskandinaviske, men som viser store likheter med andre lokaliteter i Mellom-Skandinavia (Løken 1991a, 1999, Løken *et al.* 1996).

I tidsrommet 1500–1300 f.Kr. blir det nordøstlige området av moen bosatt. Den eldste gårdsenheten ble etablert i det området som har det beste lokalklimaet, der hvor fortidslandsbyen Landa nå er bygd opp. Gjennom den 2000 år lange bosetninga på moen er dette kjerneområdet kontinuerlig bebygd av to-tre gårdsenheter.

I begynnelsen av yngre bronsealder finner vi det første tegnet til at de vestlige områdene på moen tas i bruk. Slutten av yngre bronsealder er en ekspansjonsperiode der antall hus i kjerneområdet øker til seks, samtidig som det er funnet seks andre hus datert til denne perioden i fire andre områder. Pollenprøver fra en rekke lokaliteter i Vest-Norge tegner et bilde av at hele landsdelen preges av bosetningsekspansjon i yngre bronsealder (Høeg 1991, Løken *et al.* 1996).

I eldste del av jernalder, fra 500 f.Kr. til 200 e.Kr., består bosetninga på moen av sju til ti gårdsenheter. Gårdenes lokalisering skifter noe, men mot slutten av perioden er det en tendens til å bygge nye hus rett i nærheten av de eldre husene. I de tilfellene hvor husene ligger organisert i rekker, kan vi se for oss at det er

tale om selvstendige økonomiske enheter med en form for driftsfelleskap av omkringliggende jord. I de fasene gårdsenhetene ligger mer spredt, får vi heller et inntrykk av en tett enkeltgårdsbebyggelse.

De eldste jerngjenstandene fra Forsandmoen er tidfestet til 300 f.Kr. Trond Løken knytter bosetningsekspansjonen i denne eldste delen av jernalder til etablering av egen jernframstilling (Løken *et al.* 1996, Løken 1999). Slagg fra jernvinne på moen er datert til eldste del av førromersk jernalder (510–260 f.Kr.). Egen produksjon av metall vil ha effektivisert ervervslivet, noe som kan ha vært en viktig medvirkende årsak til at bebyggelsen får et så omfattende omfang at den rundt 300 f.Kr. kan betegnes som en landsby.

Fra begynnelsen av vår tidsregning foregikk det en intern bosetningsekspansjon som vises ved at bygningene øker i størrelse. Dette kan muligens skyldes økt kveghold, og pollenanalysene gir et bilde av økende beiting og åkerbruk like før Kristi fødsel (Høeg 1991). Nye hus blir reist på samme sted i fase etter fase samtidig som nye områder tas i bruk. Fra 300–500 e.Kr. når landsbyen et maksimum på 16 gårder. Bebyggelsen omstruktureres slik at alle gårdene, med unntak av den i det eldste kjerneområdet, samles i en tett enhet sør på moen organisert i rekker orientert øst-vest.

De fleste gårdsenhetene besto av to bygninger. Beregningstall tilsier at det kan ha vært plass til 10–12 mennesker i hver gårdsenhet (Myhre 1983). Fjøsdelene kan maksimalt ha gitt plass til 20–25 storfe. Totalt antall mennesker kan således grovt beregnes til å ha vært 160–190, mens det kan anslås å ha vært 320–400 storfe. Etter undersøkelsen i 2007 kan beregningstallene økes til 190–240 mennesker og 380–500 storfe (Dahl 2008 a og b).

Utgravinga i 2007

Ved undersøkelsen i 2007 ble det avdekket et 11154 m² stort område fordelt på et hovedfelt på ti mål lengst i vest og et mindre felt på et mål like øst for hovedfeltet. I tillegg ble det lagt ut 13 søkesjakter øst i planområdet (jf. fig. 2).

Mengden gjenstandsfunn var som forventet ut fra tidligere undersøkelser begrenset. Til sammen ble det gjort funn av 87 gjenstander, og de fleste framkom ved snitting av stolpehull. Blant funnene kan nevnes ildslagningsstein, fiskesøkke, bryne, spanformet keramikk, skår fra finere bordkar og to kniver av jern (S12359). I utkanten av bebyggelsen, sørvest på feltet, ble det

Figur 2. Oversikt over utgravingsfeltet. Foto: B. Dahl, AM.
Figure 2. The excavation area. Photo: B. Dahl, AM.

funnet rester av ei rydningsrøys. Den delen av anlegget som lå på bruksskillet mellom bnr. 4 og 5 var bevert, mens østlig del hadde blitt fjernet ved maskinell oppdyrking av bnr. 4. Det er knyttet forventninger til hva framtidige analyser av kull-, makro- og pollenprøver fra røysas profil kan romme av informasjon om forhistorisk dyrkning, beiteaktivitet og lokalvegetasjon (Prøsch-Danielsen in prep, Bakkevig in prep). Trekull fra skiktet umiddelbart under røysfyllet er datert cal BC 355–190. Videre ble det tatt ut en serie på 47 fosfatprøver lengst øst i planområdet for å oppnå mer utfyllende kunnskaper om de tidligere påviste anomalier som kan tolkes som spor etter krøtteri. Prøvematerialet behandles og innarbeides i tidligere utførte kartlegginger for hele moen (Amundsen in prep.).

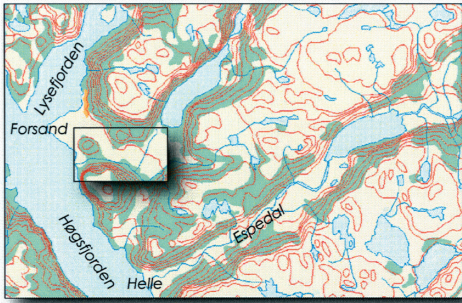
Planområdet tilsvarer den sørøstlige delen av den sammenhengende landsbybebyggelsen på moen. Undersøkelsen i 2007 viste at bebyggelsen strakk seg noe lenger mot øst og var mer fortettet enn tidligere antatt. Flere av bygningene lå langs vestlig grense for undersøkelsesområdet og kunne således ikke avdekkes i full lengde (jf. fig. 3). Bygningene var konsekvent anlagt på lave rygger i terrenget, hovedsakelig orientert østnord-

øst-vestsørvest. De lave forhøyningene var knapt synlige på markoverflata før avdekking. Ved oppstart av søkesjaktning øst for de tidligere påviste bygningene var det imidlertid mulig å ane en forhøyning der hvor Hus CCLII viste seg å være anlagt. Plassering på lave rygger i terrenget har sørget for veldrenerte boplassflater. Således framsto ikke boplassflatene som ryddete arealer slik som tilfellet gjerne er ved andre utgravninger. Enkelte av boplassflatene sto tvert imot fram som svært steinete og ujevne.

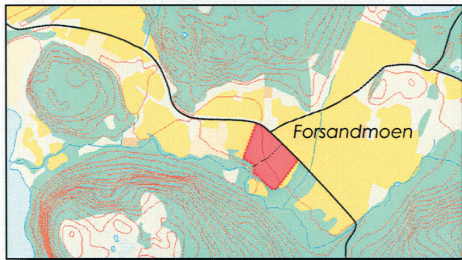
Det ble påvist 22 hus innenfor tiltaksområdet (jf. fig. 3). Åtte av bygningene var ikke kjent før fjorårets undersøkelse. Majoriteten av husene ble funnet i nordlig del av planområdet. Det ble funnet fire nye hovedhus, to nye verkstedhus og to nye mindre bygninger (Hus CCXLVII–CCLIV). De mindre bygningene har vært benyttet som lagerbygninger, smier, treskehus og lignende. Hovedhus og verkstedhus i en gårdsenhet har vært plassert inn mot hverandre, og vi kan se at inngangene vender mot den tilhørende bygningen (jf. for eksempel Hus CCVII og CCVI på fig. 3). Avstand mellom hovedhus og verkstedhus på Forsandmoen ligger innenfor 4–15 meter (Løken 1997:179).

FORSANDMOEN

AMS ARKEOLOGISK UTGRAVING FORSANDMOEN 2007.
 FORSAND GNR. 41 , BNR 4,5, FORSAND KOMMUNE.

OVERSIKT AV LYSEFJORD OMRÅDET.

OVERSIKT AV FORSANDMOEN

OVERSIKT AV UTGRAVINGSFELT

●●●	KOKEGROPER, ILDSTEDER OG TREKULLKONSENTRASJONER	TOLKNING		REST AV RYDINGSRØYS
●	GROPER			HUS 169 HOVEDBYGNING
●●●●	STOLPEHULL MED KLAR FUNKSJON			HUS 247 VERKSTED
—	GRENSE FOR FLATEAVDEKET OMRÅDE			HUS 168 MINDRE BYGNING

TEGNET AV THEO GIL

Figur 3. Oversikt over utgravingsfeltet.
 Illustrasjon: T. Gil, AM.
 Figure 3. The excavation area. Illustration:
 T. Gil, AM.

Verkstedhusene har kortere avstand mellom stolpene i samme grind, langt bredere innganger og flere ildsteder. Videre er verkstedbygningene kortere enn hovedhusene. Blant verkstedhusene som ble undersøkt ved fjorårets utgravning lå lengden på 15–20 meter, mens bredden kan beregnes til 5–6 meter. Hovedbygningene innenfor tiltaksområdet var 21–43 meter lange og 5,6–6,7 meter brede. Det ble i liten grad funnet bevarte spor etter bygningenes vegger. Bredden på husene er således beregnet ut fra motstilte dørstolper. I den østlige delen av hovedbygningene var de takbærende stolpehullene gjennomgående mer tettstilte, og de var derfor ikke fullt så kraftige som i vestlig ende. For å skape større innerom i boligdelen i vest var de takbærende stolpehullene plassert med større mellomrom, noe som har fordret langt kraftigere og dypere stolpehull (jf. fig. 5, 7, 8 og 9).

I valg av bygninger som vil bli beskrevet i denne omgang, kan Hus CCXLVIII trekkes fram som et velegnet eksempel på et hus fra perioden 200–550 e.Kr. Ut over i eldre jernalder blir bygningene på moen svært standardiserte. Før undersøkelsen i 2007 var det på Forsandmoen funnet 37 hus som tilhører en bygningstradisjon så karakteristisk og standardisert at vi kan tale om en utviklet felles arkitektur som en av flere måter å strukturere et langhus på i Mellom-Skandinavia (Løken 1998).

Mens de fleste bygningene innenfor planområdet var enfasete, skilte Hus CCL og Hus CCLIII seg ut ved at to nærmest identiske hus var reist oppå hverandre. Hovedhus CCLIII vil bli gjort til gjenstand for en nøyere gjennomgang nedenfor. I tillegg til at det ble funnet åtte nye hus som kan bidra til å utfylle bildet av landsbyens siste faser, viste det seg at tolkningen av enkelte av de tidligere påviste bygningene må endres.

Dette er hovedsakelig et resultat av at bygninger som ved tidligere kartlegging kun ble delvis avdekket, nå ble åpnet i full utstrekning. To av disse bygningene skiller seg klart ut fra øvrige hus innenfor undersøkelsesområdet. Vestlig del av Hus CCV ble påvist i 1990, men ved undersøkelsen i 2007 viste det seg at bygningen hadde en lengde på hele 43,4 meter.

Hus XXXV skiller seg klart ut fra øvrige hovedbygninger fra folkevandringstid da det ikke ser ut til å ha vært inndelt i boligdel i vest og fjøsdel i øst. Bygningen som lå for seg selv sørøst på feltet kan ha vært benyttet til sosiale sammenkomster, rådslagninger, gjestebud, fester og rituelle aktiviteter.

Figur 4. Hus CCXLVIII. Foto: T. Melle, AM.

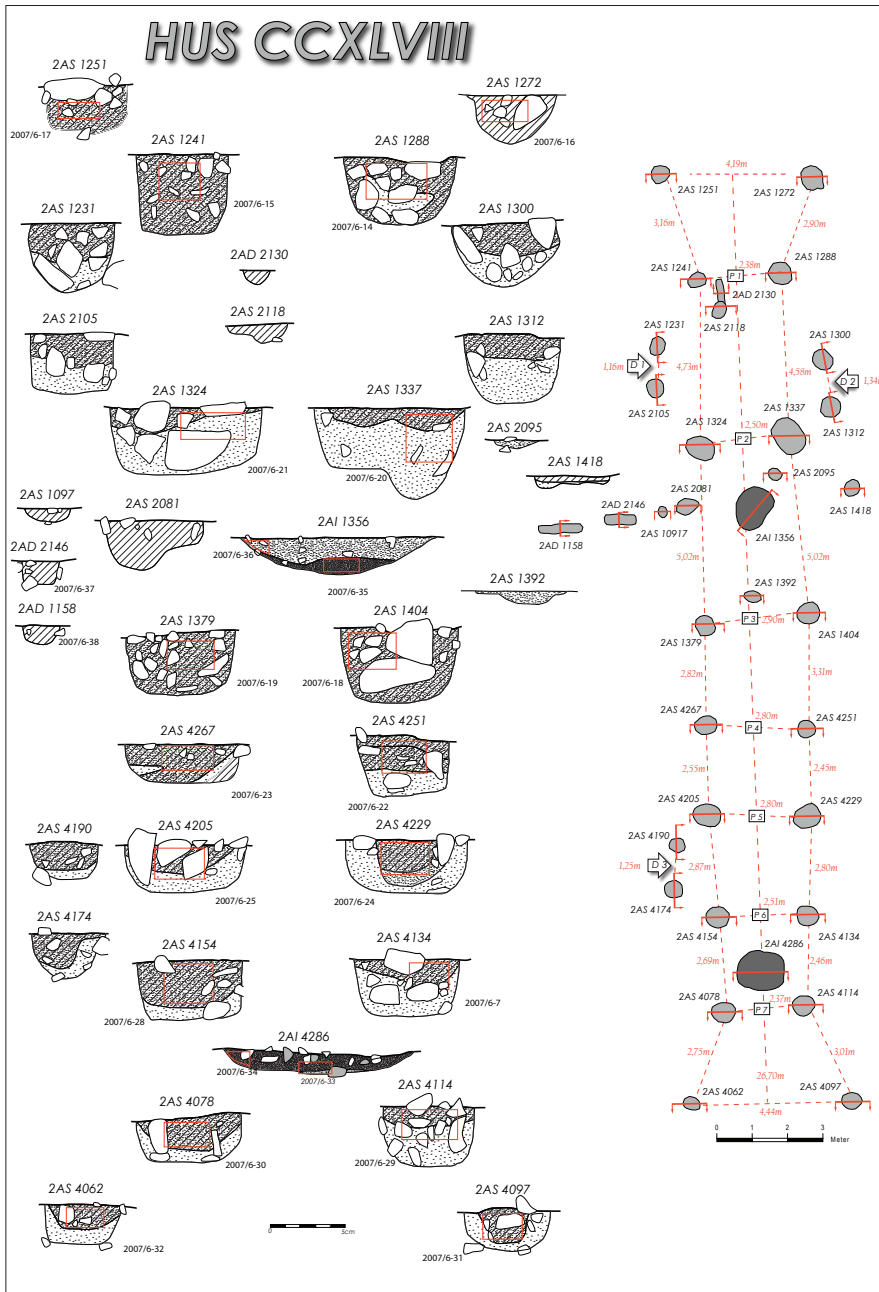
Figure 4. House CCXLVIII. Photo: T. Melle, AM.

Hus CCXLVIII – et klassisk hus fra yngre romertid/folkevandringstid

Hus CCXLVIII besto av syv par takbærende stolpehull. De takbærende stolpehullene var jevnt over ovale i formen, med største mål på tvers av husets lengderetning. Største mål på de 14 stolpehullene lå innenfor 61–99 cm.

De takbærende stolpehullene var 24–60 cm dype, de fleste med en dybde på over 40 cm. Stolpehullene i det andre takbærende paret skilte seg ut med hensyn til stor størrelse i plan og profil. Nedgravningene besto av homogen masse, men sett i profil går det klart fram at 1337 representerer to faser. Tilsvarende situasjon ble ikke observert i profilet til 1324, men tatt i betraktning den enorme diameteren holdes det for sannsynlig at også denne stolpen har vært gjenstand for en utskifting. Da de to stolpene lå relativt tett opp mot sentralildsted 1356, kan muligens utskiftinga ses på bakgrunn av varmepåvirkning fra ildstedet.

Alle hjørnestolper i Hus CCXLVIII ble funnet bevart. Hjørnestolpene var tilnærmet ovale med største mål på tvers av husets lengderetning. Hjørnestolpene var 45–60 cm i diameter og 25–32 cm dype.

Figur 5. Hus CCXLVIII. Illustrasjon: T. Gil, AM.
Figure 5. House CCXLVIII. Illustration: T. Gil, AM.

Hus CCXLVIII har hatt tre innganger. Mellom andre og tredje takbærende stolpepar lå det to motstilte innganger. Den sørøstlige inngangen var plassert mellom det femte og det sjette takbærende stolpeparet.

Dørstolpene var ovale med største mål langs husets lengderetning. Dørstolpene vest i huset var langt dypere enn de to dørstolpene i sørøst.

Sentralildsted 1356 lå mellom det andre og det tredje takbærende stolpeparet. 1356 hadde ikke den typiske trauformen som karakteriserer de fleste andre ildstedene innenfor planområdet. Øst i bygningen, mellom

sjette og sjuende stolpepar, lå det et stort ildsted.

Anlegg 4286 målte 134 x 104 cm, med lengste mål på tvers av husets lengderetning. Den uvanlige orienteringa skyldes trolig hensynstaken til de takbærende stolpeparene som var plassert kun 2,46–2,69 meter fra hverandre. Ildstedet viser at det har ligget et mindre oppholdsrom lengst øst i huset.

Det ble funnet flere mindre stolper inne i bygningen, og samtlige strukturer i og rundt Hus CCXLVIII ble prioritert undersøkt. En halv meter nordvest for sentralildstedet ble det funnet et lite stolpehull med diameter på 30 cm. Stolpen tolkes som spor etter stativ eller oppheng i forbindelse med aktiviteter rundt ildstedet.

Mellom stolpehullene i det tredje takbærende paret ble det funnet et stolpehull og et staurhull i sørlig forlengelse av stolpehullet. Stolpene tolkes som spor etter en indre vegg mellom vestlig boligdel og fjøsdel i Hus CCXLVIII.

Mellom de sørlige takbærende stolpehullene i par to og tre ble det funnet to stolpehull. Stolpehull 2081 lå forskjøvet mot sør i forhold til den takbærende stolperekka, mens 10917 lå for langt nord til å kunne ha utgjort en veggstolpe i Hus CCXLVIII.

Stolpe 10917 lå omtrent i linje med dørstolpene, men i og med manglende partner og svært kort avstand til inngangen i sørvest er det usannsynlig at stolpen har fungert som dørstolpe. Når det gjelder det større stolpehullet 2081, er det tidligere funnet uttrukne takbærende stolpehull utenfor bygningenes ildsteder. Det ble imidlertid ikke funnet noen tilsvarende stolpe i nordlig takbærende rekke som kunne sannsynliggjort en slik tolkning. Nord for den nordlige takbærende stolperekka ble det derimot funnet et mindre stolpehull. 1418 var imidlertid mindre og mer ujevn, med en dybde på

Figur 6. Hus CCLIII. Foto: T. Gil, AM.
Figure 6. House CCLIII. Photo: T. Gil, AM.

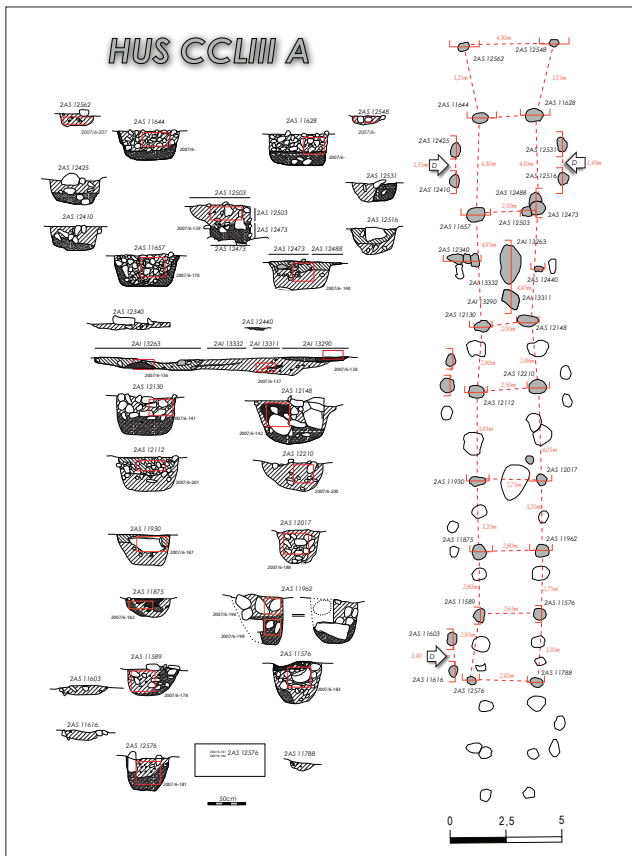
i underkant av 5 cm. I tillegg lå denne stolpen så langt ut fra den takbærende stolperekka at en tolkning som mulig veggstolpe virker langt mer plausibel.

Like nordøst for takbærende stolpehull 1241 ble det funnet et stolpehull og ei grøft i vestlig forlengelse av stolpehullet. Ved opprens viste det seg at de to strukturene var sammenhengende. Grøfta var tilsynelatende pakket med stein i bunnen, noe som kan tyde på en dreneringsfunksjon. Ut fra plassering på innsida av en takbærende stolpe er det imidlertid vanskelig å se for seg hvilken rolle ei eventuell dreneringsgrøft har fylt her. Grøftas funksjon må således holdes åpen og uavklart inntil videre.

Likeledes ble det funnet to tydelige grøfter på sørsida av huset som vi så langt ikke kjenner funksjonen til. Grøftene lå rett sør for stolpe 2081 og 10917. Grøftene og stolpene lå i forlengelsen av hverandre og må således muligens ses under ett. Dette byr imidlertid på visse problemer da stolpene havner innenfor bygningsvegger, mens grøftene helt klart har ligget på utsida. Anlegg 2146 startet akkurat der det forventes at husets yttervegg lå. Dette var en del av årsaken til at de to likeartede grøftene ble sett som en del av Hus CCXL-

VIII. Hvis de to grøftene alternativt skulle vært en del av Hus CCXLIX, ville den sørlige grøfta akkurat havnet innenfor bygningen og den nordlige utenfor. 2146 og 1158 kan muligens ha utgjort dreneringsgrøfter ut fra Hus CCXLVIII og ned mot søkket i sør. Grøftene ble i en tidlig fase tolket som to avbrutte deler av ei sammenhengende grøft. Men da de to grøftene var svært tydelige og dype, er det lite trolig at det har vært en grøftestubb mellom dem som kan være ødelagt. Det er mulig at grøftene kan være spor etter en ytre konstruksjon, muligens en levegg, som har vært reist inn mot husveggen.

Hus CCXLVIII har vært 26,7 meter langt og 6 meter bredt ved de motstilte inngangene i vest. Husets midtrom var tydelig bredest på midten, for så å snevre inn mot endene. Avstanden mellom de to stolpeparene lengst i vest og lengst i øst var eksakt den samme. Hus CCXLVIII illustrerer hvordan de takbærende stolpeparene er plassert langt fra hverandre i vest for å skape stort bevegelsesrom. I den østlige delen av huset var stolpehullene langt mer tettstilte. Dette tilsvarer mønsteret i andre hovedbygninger da det er lagt vekt på stort innerom i boligdelen i forhold til fjøsdelen. I Hus

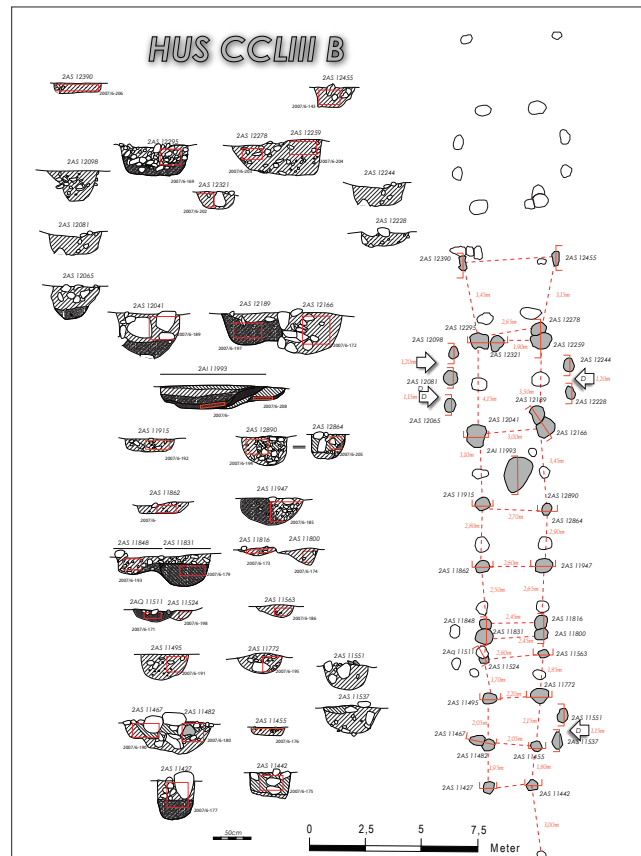

Figur 7. Hus CCLIIIa. Illustrasjon: T. Gil, AM.
Figure 7. House CCLIIIa. Illustration: T. Gil, AM.

CCXLVIII var det imidlertid et ekstra oppholdsrom i øst hvor den korte stolpeavstanden som preget østdelen var opprettholdt. For Hus CCXLVIII foreslås følgende rominndeling: En hovedboligdel i vest som kan anslås til å ha vært 12 meter lang hvis vi forutsetter at stolpehull 1392 markerer en indre vegg mot fjøsdelen. Boligdelen har hatt to motstilte innganger og et stort sentralildsted i østlig del.

Videre kan bygningens fjøsdel beregnes til å ha vært 6,36 meter lang, fra den indre veggen ved par 3 til og med par 6. Døra i sørøst vil ha fungert som en kombinert inngang til fjøs og boligrom i øst, slik at det holdes for sannsynlig at det har vært en gang mellom stolpepar 5 og 6. Gangen vil således ha vært 2,74 meter lang. Hvis vi antar at det østlige boligrommet har strukket seg fra stolpepar 6 til hjørnestolpene i øst, får det en lengde på 5,56 meter.

Hus CCXLVIII er et vakkert eksempel på et hovedhus fra yngre romertid/folkevandringstid. Huset var svært regelmessig i formen med motstilte innganger mellom første og andre takbærende stolpepar, sentralildsted i det store spennet mellom andre og tredje takbærende stolpepar og en ekstra inngang i sørøst. Det

Figur 8. Hus CCLIIIb. Illustrasjon: T. Gil, AM.
Figure 8. House CCLIIIb. Illustration: T. Gil, AM.

ekstra rommet i øst kan ha utgjort et oppholdsrom eller en egen boligdel for mennesker som har måttet dele inngang med dyrene. En mindre, østlig boligdel kan ha huset folk som har stått lavere på rangstigen, ufrie eller personer med arbeidsoppgaver mer direkte knyttet til dyreholdet.

Det er tatt ut makrofossilprøver fra alle stolpehull, ildsted og grøfter i Hus CCXLVIII. Trekull av or fra sentralildsted 1356 er datert AD 350–540 (T-19340), mens trekull av or/bjørk fra ildsted 4286 øst i huset er datert AD 400–555 (T-19611). Det finnes en mulighet for at Hus CCLb kan ha utgjort verkstedbygningen til Hus CCXLVIII. Hus CCLb er datert til AD 350–425 og hadde to av tre innganger vendt nordover mot Hus CCXLVIII (jf. fig. 3).

Hus CCLIII – en flerfaset bygning

De fleste husene fra undersøkelsen i 2007 var enfasa. Imidlertid representerer Hus CCLIII og CCL to spennende unntak. Hus CCL var et nytt verkstedhus som ble funnet sentralt på feltet, mens Hus CCLIII var en flerfasa hovedbygning som lå øst for de tidligere påviste bygningene.

Boplassflata til Hus CCLIII var karakterisert av en stor tetthet av stolpehull i østlig del. Stolpehullene lå konsentrert i to takbærende rekker, og vi ble tidlig klar over at det enten måtte være ett hus med mange utskiftninger eller minst to hus med eksakt samme orientering. Da vi så for oss en situasjon med opp til flere ombygginger eller faser, ble det besluttet å benevne anlegget CCLIII for så å dele det i underfaser. En mindre bygning, Hus CCLIV, skilte seg klart ut ved at det hadde en annen orientering enn stolpekonsentrasjonen i Hus CCLIII (jf. fig. 6).

I vest lå en uforstyrret vestlig ende av et hovedhus fra yngre romertid/folkevandringstid med bevarte hjørnestolper og to motstilte innganger mellom første og andre par takbærende stolpehull. Hjørnestolpene 12548 og 12562 var ovale i formen, med lengste mål på tvers av husets lengderetning. Det ble ikke funnet bevarte spor etter hjørnestolpene øst i Hus CCLIIIa.

Seksten stolpehull utgjør de åtte takbærende parene i Hus CCLIIIa (jf. fig. 7). De takbærende stolpehullene var gjennomgående ovale i formen med største mål på tvers av husets lengderetning. Stolpehullene var preget av svært mye stein og kan deles inn i to hovedkategorier.

Mange av de takbærende stolpehullene, særlig i vest, besto av et kompakt lag med stein over et steinfritt bunnlag. Sammenlignet med andre stolpehull virket stratigrafien i disse stolpene nærmest å være omvendt, men noenlunde tilsvarende situasjon ble observert i flere av de takbærende stolpehullene i Hus CCV (jf. fig. 9). Den andre hovedkategorien takbærende stolpehull var karakterisert av én eller flere større skoningsstein. Disse stolpene lå i midten og i østlig del av Hus CCLIIIa. Enkelte av steinene var tydelig varmpåvirka. To takbærende stolpehull skilte seg ut fra de to hovedkategoriene ved å være steinfrie (11875 og 11788). Begge stolpene lå øst i Hus CCLIIIa. Nordlig takbærende stolpe i det andre paret viste tegn til å ha vært utskiftet to ganger og skilte seg således ut fra de øvrige stolpene i Hus CCLIIIa.

I tillegg til de motstilte dørene vest i Hus CCLIIIa ble det også funnet en inngang lengst i sørøst. Samtlige dørstolper i Hus CCLIII var ovale med største mål langs husets lengderetning. De grunne dørstolpene i østlig inngang samsvarer med den begrensede dybden på de takbærende stolpehullene lengst øst i Hus CCLIIIa. I dørstolpe 11616 ble det funnet et udekorert skår fra et finere bordkar (S12359e).

I det store spennet mellom andre og tredje stolpepar fra vest lå det et stort, avlangt sentralildsted. Fram til og med ildsted 13263 framstår Hus CCLIIIa som et svært regelmessig hus fra yngre romertid/folkevandringstid. Umiddelbart øst for ildstedet i senterpunktet mellom de takbærende stolpene ble det imidlertid funnet ytterligere tre kullholdige strukturer som ligger kant i kant med hverandre.

Anlegg 13332 tolkes som ei grøft mellom sentralildsted 13263 og ildsted 13311. I østlig del av 13311 lå ei nedgraving som besto av et kompakt lag med rød-brent, svært finkornet sand omgitt av svart kullholdig fin sand.

Anlegg 13290 indikerer sterk varmetvikling og det holdes for sannsynlig at det kan ha stått et ovnsoverbygg på stedet som er fjernet ved dyrking. I og med at strukturen ligger i forlengelsen av to sentralildsteder i et hovedhus, er det ikke utenkelig at det kan ha vært en oven brukt i forbindelse med matlaging eller baking.

Hus CCLIIIb hadde eksakt samme orientering som CCLIIIa, men lå forskjøvet mot øst. Det første takbærende stolpeparet i fase b lå således like øst for det tredje stolpeparet i fase a. Hus CCLIIIb besto av ni par takbærende stolpehull med opptil tre utskiftninger.

De takbærende stolpehullene i Hus CCLIIIb var ovale i formen med største mål på tvers av husets lengderetning. Stolpene var hovedsakelig av to typer. På den ene siden var mange av stolpehullene karakterisert av store skoningsstein i profilet. Steinene var opp mot hodestørrelse og flere av dem var tydelig varmpåvirka. En like stor andel av de takbærende stolpehullene i Hus CCLIIIb var karakterisert av enkelte spredte, mindre steiner.

Mens mange av de takbærende stolpehullene i Hus CCLIIIa var karakterisert av et steinlag over et underliggende humusholdig sandlag, var kun én av stolpene i fase b av denne typen. Selv om stolpe 12295 viser store likheter med mange av stolpehullene vest i Hus CCLIIIa, er det ut fra beliggenhet ingen tvil om at stolpen tilhører fase b (jf. fig 8).

Fem av de takbærende stolpehullene i Hus CCLIIIb var doble. Utskiftninger av de takbærende stolpehullene har i størst grad vært foretatt vest i huset, men også i midten og i østlig del var det tydelige tegn til utskiftninger. Fire av seks utskiftninger lå i nordlig stolperække. Et gjennomgående trekk ved de doble stolpene var at den østlige var gjennomgående langt dypere og kraftigere i forhold til den vestlige. Det kan således virke

som om det har funnet sted en konsekvent utskiftning og følgende forskyvning mot øst. Stolpepar 6 skiller seg ut fra de øvrige takbærende stolpehullene i huset ved å være små i størrelse, relativt grunne og buede i bunnen. Stolpehullenes begrensede størrelse kan ses i sammenheng med den store tettheten av takbærende stolpehull i denne delen av Hus CCLIIb. Det finnes også en mulighet for at stolpepar 6 representerer en utskiftning og således ikke er samtidig med par 5/par 7.

I ett tilfelle er det også foretatt en utskiftning av en dørstolpe i Hus CCLIIb. I likhet med fase a har fase b hatt to motstilte innganger mellom første og andre takbærende stolpepar fra vest. Mens inngangen i nordvest besto av to dørstolper, var det tre dørstolper som hørte til inngangen i sørvest. Den midterste av de tre dørstolpene i sørvest ligger i midtlinja mellom de to dørstolpene i nordvest. Hus CCLIIb har også hatt en inngang i nordøst. De to dørstolpene var skråstilte og viser således til en krumming av langveggen inn mot østlig ende av huset.

I Hus CCLIIb ble det funnet et avlangt sentralildsted mellom andre og tredje stolpepar fra vest (jf. fig. 9).

Det ble funnet to stolper på yttersiden av ildsted 13263 i Hus CCLIIa som kan tolkes som et par vestlige hjørnestolper i fase b. 12455 og 12390 var ovale med største mål langs husets lengderetning. I østlig ende av bygningen lå det en liten stolpe som kan tolkes som nordøstlig hjørnestolpe i Hus CCLIIb. På grunn av tidsnød ble stolpehull 12648 ikke snittet. Til tross for at stolpehullet var lite og ulikt hjørnestolpene i vest, er avstanden mellom siste takbærende stolpe og den mulige hjørnestolpen eksakt den samme som i vest (3,46 meter).

Ved snitting av de tre innmålte stolpehullene 12340, 12358 og 12372 framsto disse som en sammenhengende struktur med dybde fra 9–13 cm. Strukturen tolkes som ei grøft knyttet til Hus CCLIIa eller CCLIIb. Grøfta lå noe forskjøvet mot vest i forhold til å være rest av endevegg i Hus CCLIIb. I og med tydeligheten og dybden på strukturen er det mest sannsynlig at vi ville funnet spor etter resten av grøfta hvis det skulle vært ei vegggrøft fra hjørnestolpe til hjørnestolpe. Grøfta ligger rett sør for sentralildsted 13263 i fase a, i det lange spennet mellom andre og tredje par takbærende stolpehull. Det holdes for sannsynlig at grøfta er spor etter en kort skillevegg i hovedrommet eller helst underlag for en benk. Ei lignende grøft med eksakt samme plassering ble dokumentert i Hus CLXIX (jf. fig. 3).

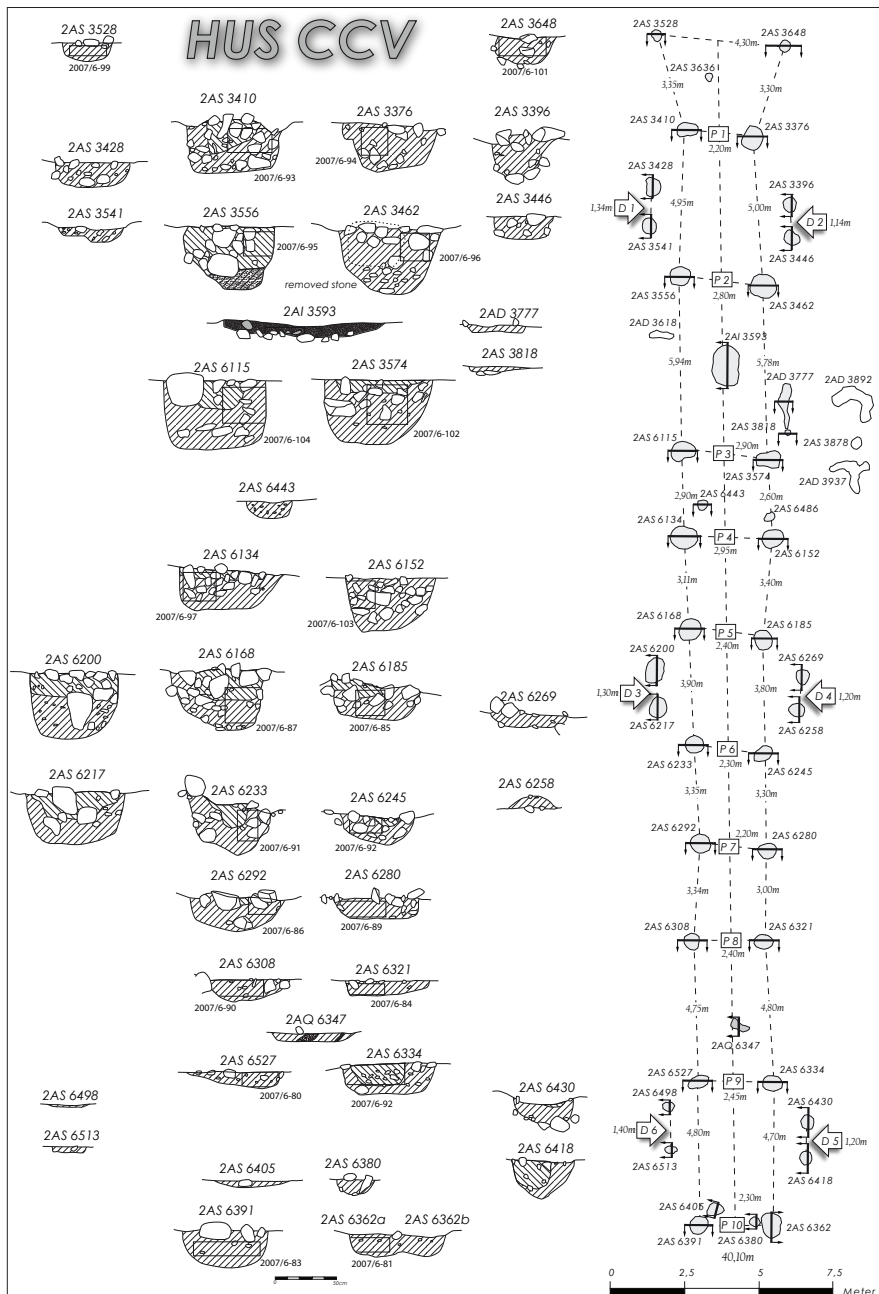
Framrenset undergrunn øst i Hus CCLII var tydelig lavereliggende enn overflata i vest. Dette kan være tegn på at det har vært en form for nedsliping i fjøsdelen i Hus CCLII fase a og/eller fase b.

Hus CCLIIa har vært 35 meter langt, mens Hus CCLIIb har hatt en lengde på i underkant av 27 meter. Hus CCLIIa og b tolkes som to hovedbygninger. Tolkninga er foretatt på bakgrunn av konstruksjonsform, lengde, stolpenes størrelse og avstand mellom dem, antall ildsteder og plassering av disse. Det ble ikke funnet spor etter andre bygninger som kan ha utgjort tilhørende verkstedbygninger i søkesjakta i nordøst. Hus CCLII lå umiddelbart sør for fylkesveien som utgjorde planområdets nordlige grense. Konstruksjonsform på Hus CCLIIa og b tilsier en datering til yngre romertid/folkevandringstid. Selv om de to bygningene har eksakt samme orientering, er ikke strukturer fra de to fasene lagt over hverandre. Således framkom det ingen stratigrafiske forhold som kunne ha gitt sikre opplysninger om kronologien mellom fase a og fase b.

En stor andel av gjenstandsfunnene fra utgravinga i 2007 ble funnet i Hus CCLII. Området har aldri vært åpnet opp med maskin før. Ved graving av Hus CCLII ble det funnet tolv leirkarskår (S12359f), ni skår av spannformet keramikk (S12359d), to skår fra finere bordkar (S12359e), tjue biter brent leire (S12359i), et midtfragment av et bryne (S12359c) og en kniv av jern (S12359m). Diagnostiske funn var jevnt fordelt mellom strukturer i de to fasene og bød således ikke på mulighet til å knytte bygningene til ulike perioder før radiologiske dateringer forelå.

Jernkniven som ble funnet mellom ildstedene i Hus CCLIIa ble tatt ut som preparat og levert til konservering. Både Hus CCLIIa og Hus CCLII nordøst på feltet har doble ildsteder i senterpunktet mellom andre og tredje par takbærende stolpehull. Hovedbygninger med doble ildsteder i boligdelen er ikke et uvanlig trekk ved bygningene på moen, men det påfallende i dette tilfellet var at det også ble funnet en likeartet jernkniv nede i det doble ildstedet i Hus CCLII. I likhet med det ekstra ildstedet i Hus CCLIIa så det også ut som om det hadde stått en øvn øst i det ekstra ildstedet i Hus CCLII. Hus CCLII er for øvrig datert AD 250–420, slik at det finnes muligheter for at de to bygningene med likeartede funn fra svært like kontekster kan ha vært samtidige.

Det ble tatt ut makrofossilprøver fra samtlige takbærende stolpehull, hjørnestolper og ildsteder i Hus

Figur 9. Hus CCV. Illustrasjon: T. Gil, AM.
Figure 9. House CCV. Illustration: T. Gil, AM.

CCLIIIA og b. Trekull av or/bjørk fra ildsted 13263 i fase a er datert til AD 395–545 (T-19351), mens trekull av or fra ildsted 11993 i fase b er datert til AD 220–405 (T-19353). Fasene ble navngitt a og b etter graveretning fra vest mot øst, slik at den yngste fasen er kalt a og den eldste b. Dateringene viser at de to fasene som forventet avløser hverandre, og at vi har samme situasjon som i Hus CCL der det yngste huset har blitt reist litt forskjøvet mot vest i forhold til det eldste (jf. fig. 3). I begge tilfellene har det blitt reist et svært likeartet hus med eksakt samme orientering over den eldre bygningen.

på nordsida, alle motstilt hverandre. Dørstolpene var svært kraftige med diameter innenfor 46–74 cm. Sørlig inngang midt i huset skilte seg ut med enormt kraftige dørstolper med dybder på 43 og 52 cm. Det er knyttet usikkerhet til inngangen i sørøst da stolpehullene var svært overflatiske. Dette kan imidlertid skyldes den skadete undergrunnen i området, og inngangen inngår i planframstillinga av Hus CCV (jf. fig 9).

Hus CCV har hatt et ovalt sentralildsted i midtak- sen mellom det andre og det tredje takbærende stolpe- paret fra vest. Med tilsvarende beliggenhet i østlig del,

Det antas således at det nye huset har blitt reist umiddelbart etter at det eldre huset ble revet. Det framgår tydelig at det har vært utført omfattende reparasjoner på det eldste huset. Til slutt har det første huset blitt revet og et liknende, men større hus har blitt reist med eksakt samme orientering. Hus CCLIII kan således ses som uttrykk for etableringa av en stabil gårdsenhet sørøst i lands- byen i yngre romertid/folkevandringstid.

Hus CCV – en 43 meter lang bygning

Hus CCV ble påvist ved sjaktning i 1990, men bygningen viste seg å være langt større enn tidligere antatt. Dette skyldes at kun deler av bygningen ble avdekket under forskningsprosjektets siste gravesesong. Hus CCV har bestått av ti par takbærende stolpehull (jf. fig. 9). De takbærende stolpehullene var hovedsakelig ovale i formen med største mål på tvers av hu- sets lengderetning. Lengste mål på de takbærende stolpehullene lå innenfor 65–90 cm. Stolpe- hullene til og med par 7 var ka- rakterisert av svært mye stein. I stolpehullene i par 5 og 6 ble det observert tydelige stolpeavtrykk i plan og profil. Hus CCV har hatt tre innganger på sørsida og tre

i midtaksen mellom takbærende stolpepar 8 og 9, ble det påvist en kullkonsentrasjon. 6347 framsto som en kullkonsentrasjon eller en rest av et ildsted sterkt forstyrret av pløying. Undergrunnen rundt var også svært ujevn, lavereliggende og bar preg av å ha blitt forstyrret av maskinbruk. Ut fra plasseringa i bygningen og beliggenheten mellom stolpepar 8 og 9 tolkes strukturen som rester etter et ødelagt ildsted. Legges denne antagelsen til grunn, har Hus CCV hatt en boligdel også i østlig ende.

Det ble kun funnet bevarte spor etter hjørnestolpene i vestlig ende av huset. Avstanden mellom hjørnestolper og første takbærende stolpepar var 3,30–3,35 meter. Østlig ende av bygningen ble ikke funnet. Den tre meter brede vanngrøfta anlagt på 1990-tallet lå 4,25 meter øst for siste takbærende stolpepar. Hus CCV framstår som symmetrisk med hensyn til plassering av innganger og ildsteder. Det holdes derfor som sannsynlig at det tiende takbærende stolpeparet har utgjort det siste takbærende paret i huset og at hjørnestolpene har vært plassert omtrent 3,3 meter øst for dette paret. En avstand på 2,30 meter mellom stolpene i den tiende grinda tilsier også en innkniping som ville vært å forvente i det siste takbærende stolpeparet. På bakgrunn av dette tolkningsforslaget har således ikke den nye vanngrøfta ødelagt østlig ende av Hus CCV, det var rett og slett ikke bevarte spor etter de østlige hjørnestolpene. Det ble heller ikke påvist stolpehull i søkesjakta fra 1990 som kunne tilsvart hjørnestolpene til Hus CCV.

Hvis vi går ut ifra at de østlige hjørnestolpene har vært plassert med samme avstand som i vestlig ende av bygningen, har Hus CCV hatt en lengde på 43,4 meter. Med en beregnet avstand på 0,5 meter fra senter av dørstolpene til langveggene kan Hus CCV beregnes å ha hatt en bredde på 5,66 til 6,12 meter. Hus CCV har således vært relativt smalt sammenlignet med andre hus med tilsvarende lengde. Hus IV på Austbø Vest, Hundvåg i Stavanger kommune var 41 meter langt og 7,5 meter bredt. Avstanden mellom stolpene i grindene varierte fra 2,4 meter i endene til 3,3 meter i midten (Hemdorff 2006). Hus IV besto av 12 par takbærende stolpehull, og en større tetthet mellom grindene muliggjør større bredde enn det vi finner i Hus CCV. Hus IV på Austbø er imidlertid yngre enn Hus CCV da det er datert til AD 140–240.

I takbærende stolpehull 6380 lengst øst i huset ble det funnet et fiskesøkke av kleber (S12359b). Søkket er båtformet med langsgående og tversgående furer ut fra

det sentralt plasserte hullet. Et udekorert spennformet leirkarskår (S12359d) ble funnet i takbærende stolpehull noe øst for midten av huset. Ved avdekking av vestlig del av bygningen i 1990 ble det også funnet spennformet keramikk.

Det ble tatt ut makrofossilprøver fra alle takbærende stolpehull og hjørnestolpene i vest, men analysearbeidet er ikke ferdigstilt på nåværende tidspunkt. Tre kull av bjørk eller or fra ildsted 3593 er datert AD 420–545 (T-19344). Dette samsvarer med en eldre datering av Hus CCV til AD 410–505. Alderen til Hus CCV kan således innsnevres til AD 420–505.

Hus CCV ble tolket som et stort hovedhus fra yngre romertid/folkevandringstid som kan ha hatt Hus CCLa som verkstedhus. Hus CCL lå 13 meter nord for Hus CCV med begge inngangene i fase a vendt mot to av inngangene i Hus CCV. Det er sammenfall i dateringene av Hus CCV og Hus CCLa da Hus CCLa er datert til AD 430–540.

Den lange hovedbygningen kan ses som tegn på et stratifisert samfunn der enkelte enheter har skilt seg ut med større boliger og trolig også et større gårdsrom. Sistnevnte er godt mulig ettersom de fleste bygningene i Hus CCVs umiddelbare nærhet ikke er samtidige. Imidlertid trenger ikke tilstedeværelsen av et langt hus alene å tas til inntekt for høyere status (jf. Göthberg 2000:129). Hus CCV besto av to speilvendte deler som alternativt kan ha huset en familie i hver ende. Tilsvarende situasjon er observert tidligere på Forsandmoen, og det er foreslått at denne typen bygninger kan ha vært delt mellom to enheter (Løken 2006:312). Resultatene fra analysene av makrofossilprøvene vil kunne gi viktig innsikt hva angår funksjonsdeling av Hus CCV.

Hus CCV viser store likheter med Hus XIa som Løken har klassifisert som type 9.1.6. Hus XIa har hatt ti par takbærende stolpehull og eksakt samme plassering av innganger og ildsted. Det østlige ildstedet i Hus XIa var plassert eksakt samme sted som kullkonsentrasjon 6347 i Hus CCV, noe som styrker antagelsen om at kullkonsentrasjonen representerer et ødelagt ildsted i østlig del. Legges denne tolkningen til grunn, kan vi se for oss at to familieenheter har hatt separate innganger til boligdelene i bygningens ender og hver sin inngang til hver sin fjøsdel midt i huset. Denne hypotesen reiser videre interessante spørsmål knyttet til deling av eventuelle sidebygninger og jordbruksareal. Det er mulig at et eventuelt driftsfellesskap ikke bare har inkludert omkringliggende beite- og jordbruksareal, men også

har innbefattet en del felles løsninger når det kommer til bygningsmassen i de seine periodene hvor landsbyen var på sitt mest omfattende. Hvis vi ser for oss at hver gård kan ha fungert som en selvstendig økonomisk enhet innenfor et driftsfellesskap, må vi også kunne anta at dette har vært under et stadig økende press ettersom befolkningstettheten økte på moen.

Bebyggelsen framstår som velorganisert da gårdene i sør var strukturert i tette øst-vest-orienterte rekker. Undersøkellesområdet fra 2007 innbefatter hovedsakelig gårder etablert i landsbyens seine faser, innbyggere som kan antas å ha ytet press på eksisterende samfunnsorden. Det er mulig at dette befolkningspresset ble løst ved at nyetablerte, eller omorganiserte, gårder ikke hadde samme rettigheter til jord som de eldre gårdsenhetene. Ser vi på gjenstandsfunnene fra bygningene innenfor undersøkelsesområdet, er det kun Hus CLXIX som skiller seg ut med funn av prestisjevarer som glass og sortglittet keramikk. Hus CLXIX er datert til AD 115–240 og er således etablert før den store bosetningsekspanjonen fant sted i sørøstlig del av landsbyen. Kun én annen bygning skiller seg klart ut fra de øvrige innenfor undersøkelsesområdet. Hus XXXV utpeker seg imidlertid ikke med hensyn til størrelse eller funninventar, men med hensyn til konstruksjon og antatt funksjon.

Hus XXXV – et interessant unntak fra regelen

Hjørnestolpene vest i Hus XXXV ble påvist i sjakt 25 i 1985. Ved utvidelse av sjakta mot øst ble det videre avdekket to par takbærende stolpehull. De fem stolpehullene lengst vest i bygningen ble snittet og dokumentert i 1985. Østlig halvdel av Hus XXXV ble avdekket i 1990. Også her ble det foretatt en utvidelse av sjakta for å avdekke større deler av huset. De resterende 14 meterne av bygningen ble avdekket for første gang i 2007.

Vestlig ende av Hus XXXV var ødelagt av den tre meter brede vanngrøfta som ble anlagt på begynnelsen av 1990-tallet. Avstanden fra den takbærende stolpen i nordvest til hjørnestolpen som ble påvist i 1985 var på hele fem meter. Således må vi gå ut ifra at det har vært et takbærende stolpepar vest for stolpe 7818 og stolpe 14. Stolpe 13 som ble påvist i 1985, kan tolkes som den sørlige stolpen i dette stolpeparet selv om den lå noe forskjøvet mot sør. Beliggenheten til det vestligste stolpeparet ville ha vært sammenfallende med østlig grense for vanngrøfta. Hus XXXV vil således ha hatt åtte takbærende stolpepar.

Det ble ikke funnet bevarte spor etter sørlig stolpehull i par 2 og 3 fra vest. Undergrunnen i vest var da også kunstig lavereliggende og tydelig forstyrret av maskinbruk. Nordlig stolpe i par 7 var litt forskjøvet mot nord, noe som kan skyldes den uklare overgangen mellom stolpehullet og grop 11030. Dette sto i kontrast til innkniplingen lengst i øst, ettersom avstanden mellom de to takbærende stolpehullene i par 8 var 2,1 meter, mot 2,3–2,45 meter mellom stolpene i par 4, 5 og 6. Alternativt kan det sjuende stolpeparet tolkes som uttrukket for å gi et bredere innerom, et trekk som egentlig heller ville vært å forvente i grindene ved sentralildstedet. Tre steder ble det funnet ekstra takbærende stolpehull som tolkes som tegn på utskiftninger (7912, 7968 og 8073). Likeledes hadde østlig endevegg to parallelle vegggrøfter mellom to sett hjørnestolper. Vegggrøfta og stolpehullene lengst øst tolkes som yngst da nedgravningene var langt tydeligere enn grøfta og stolpene innenfor. Hus XXXV har således blitt utvidet med 0,7 meter i øst, noe som tolkes som vedlikeholdsmessig utskifting av endeveggen. Innenfor planområdet ble ei tilsvarende vegggrøft mellom hjørnestolper påvist i vestlig ende av Hus CCIX og Hus CLXXVI (jf. fig. 3).

På grunn av stort tidspress ble det tidlig klart at det ikke ville være tid til å undersøke alle strukturene i Hus XXXV. Stolpehullene i vestlig del ble snittet og dokumentert i 1985. Østlig ende av bygningen viste tegn til utskiftninger og det ble således satt av tid til å snitte utvalgte strukturer her (jf. fig. 10). Det viste seg at takbærende stolpehull 8086 var langt mindre i tverrmål enn det den framsto som på overflata. Stolpen har således stått plassert i vestlig del av stolpehullet, noe som gjør den mer parallell med 8196 i nordlig stolperække.

Det ble funnet bevarte spor etter to sørvendte innganger i Hus XXXV. Avstanden mellom de to dørstolpene i sørvest var på hele 1,15 meter, mens det til sammenligning var 0,60 meter mellom dørstolpene i sørøst. Begge inngangene ledet inn i et stort rom da avstanden mellom grindene ved inngangene var på hele 5,0 og 5,4 meter. Øst for den vestlige inngangen ble det funnet et stolpehull som tolkes som en veggstolpe. Det mindre, ovale stolpehullet lå 0,50 meter ut fra linja til dørstolpene.

I linje med nordlig takbærende stolperække ble det påvist to store groper. Nedgravningene viste store likheter da begge besto av svært mye småstein omgitt av mørkebrun humusholdig fin sand. Det ble i utgangspunktet vurdert om groperne kunne ses i sammenheng

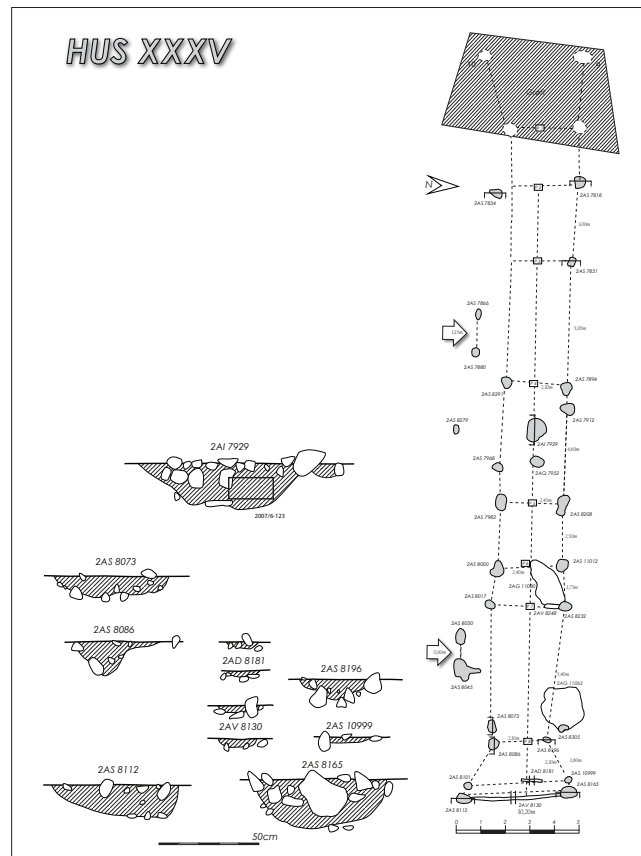
med slitasje eller nedsliting av opprinnelig gulvflate. På den andre siden kan det ikke utelukkes at gropene er spor etter aktiviteter som ikke er samtidige med Hus XXXV. Denne siste tolkningen anses imidlertid som mindre sannsynlig.

Avstanden fra veggroftha lengst i øst til stolpe 9 og 10, tolket som hjørnestolper i vest, var 30,2 meter. Hvis tolkningen av 8279 som veggstolpe er korrekt, må husets bredde på midten ha vært 6,6 meter. Østlig ende av bygningen var innsnevret med en bredde på 4,90 meter mellom de to hjørnestolpene lengst øst.

Hus XXXV ble opprinnelig tolket som et hovedhus, men konstruksjonsformen tilsier at bygningen kan ha hatt en annen funksjon. Det eneste ildstedet var plassert midt i huset, ikke i vestlig del som ville vært å forvente. Videre avviker Hus XXXV fra de tradisjonelle konstruksjonstrekkene ved hovedhus fra yngre romertid/folkevandringstid ved at stolpene i øst ikke er tettstilte. Lite trolig er det også at vestlig del har fungert som fjøs da det var to store innerom vest for ildstedet. I begge halvdelene av bygningen ble det påvist store innerom rundt de sørvendte inngangene. Det ble heller ikke påvist en mindre bygning i nærheten som kunne fylt funksjonen som tilhørende verkstedhus.

Det kan konkluderes med at Hus XXXV ikke har vært et tradisjonelt hovedhus inndelt i boligdel i vest og fjøsdel i øst. Hvis vi antar at hele Hus XXXV har hatt funksjon som bolig for mennesker, framstår det som noe merkelig at det ikke var anlagt flere ildsteder i bygningen. Hus XXXV framstår som en bygning som ikke var knyttet til primærnæringa, men som kan ha vært benyttet til sosiale sammenkomster, rådslagninger, gjestebud, fester og rituelle aktiviteter. Bygningen lå for seg selv, sørøst for øvrig samtidig bebyggelse, og manglet tilhørende verkstedhus. Det går tydelig fram at det har vært lagt vekt på å skape store innerom, til og med i tilknytting til inngangene som var vendt bort fra øvrig bebyggelse.

Videre kan den store mengden havre i det takbærende stolpehullet lengst sørøst i bygningen tolkes som et husoffer. Det kan bemerkes at plasseringa av kornofferet er eksakt den samme som i hus fra BRA periode II på Austbø, Hundvåg og BRA periode III–IV fra Forsandmoen (Løken 2001b:55). Hus XXXV kan imidlertid dateres til folkevandringstid da trekull fra sentralildsted 7929 er datert AD 440–615 (T-19350). Dateringa er i overensstemmelse med dateringa av kornet i stolpe 19/8073 til AD 410–550.

Figur 10. Hus XXXV. Illustrasjon: T. Gil, AM.

Figure 10. House XXXV. Illustration: T. Gil, AM.

Kokegropene som romlige og tidsmessige indikatorer

Kokegropene på feltet ble funnet i klare konsentrasjoner som vitner om organisering av de ulike gårdsenhetenes uteaktiviteter. En landsby med relativt tettliggende bygninger vil ha stilt krav til organisering av utearealet og aktivitetene som ble utført i dette rommet. Grupper av kokegropene ble særlig observert utenfor hovedbygningenes sørvestlige innganger. Vi kan således se for oss at utendørs matlaging har funnet sted i et gårdsrom like utenfor boligdelen. Mønsteret er imidlertid ikke helt entydig ettersom enkelte frittliggende bygninger har hatt større handlingsrom og således har kunnet spre aktivitetene over et større tilgjengelig areal. Samtidig har dateringene vist at enkelte kokegropene ikke er samtidige med bygningene de i utgangspunktet ble knyttet opp mot. Enkelte steder på feltet ser vi at flere familieenheter har benyttet det samme området til utendørs aktiviteter.

Spredningen av kokegropene kan også gi oss en tydelig pekepinn om hvordan aktivitetene relaterer seg til hverandre i tid. Blant de 22 bygningene vi avdekket,

Figur 11. Forsandmoen sett mot fjorden i vest. Foto: B. Dahl, AM.
 Figure 11. Forsandmoen seen towards the fjord in the west. Photo: B. Dahl, AM.

var det påfallende få kokegroper på selve boflatene. De kullholdige strukturene innenfor husenes areal kan i nesten alle tilfeller relateres til huset slik at de helt klart har vært ildsteder for innendørs matlaging, lys og varme. Ved andre gravinger blir det ofte funnet mange kokegroper på samme sted som husene har stått, slik at vi ser at de ikke kan være samtidige med bygningene. På Forsandmoen har derimot de fleste kokegropene tatt hensyn til husene, de er plassert i passende avstand til flere omkringliggende innganger. Dermed får vi en tydelig pekepinn på at de fleste aktivitetene i området har foregått innenfor et kortere tidsrom.

Dateringer

På bakgrunn av tidligere undersøkelser var det forventet at bygningene innenfor tiltaksområdet kunne dateres til eldre jernalder, hovedsakelig innenfor tidsrommet AD 200–600. Ut fra de avdekte bygningenes konstruksjonsform og gjenstandsfunn ble da også forventningene om at majoriteten av bygningene kunne

tidfestes til yngre romertid/folkevandringstid forsterket. Unntakene var Hus CLXX som er datert til 2235 ± 165 BP, cal BC 550–1, og Hus CCLIV som er datert til 2145 ± 30 BP, cal BC 195–115. Ellers opptrer de fleste dateringene innenfor yngre romertid og folkevandringstid:

	200	100	1	100	200	300	400	500	600
Hus 35									
Hus 168									
Hus 169									
Hus 170									
Hus 176									
Hus 177									
Hus 203									
Hus 204									
Hus 205									
Hus 206									
Hus 207									
Hus 208									
Hus 209									
Hus 231									
Hus 247									
Hus 248									
Hus 249									
Hus 250a									
Hus 250b									
Hus 251									
Hus 252									
Hus 253a									
Hus 253b									
Hus 254									

Det er satt heltrukken linje for radiologisk datering, mens stiptet linje er basert på typologisk datering. Med unntak av Hus CCL og CCLIII har bygningene innenfor planområdet vært enfasa. Det faktum at det i liten grad er reist hus suksessivt over hverandre kan forklares med at undersøkelsesområdet hovedsakelig har vært bebygd i landsbyens seine faser. Trond Løken har delt inn bebyggelsen på moen i 16 faser, og bygningene innenfor planområdet representerer hovedsakelig de fire siste fasene (Løken et al. 1996:71ff).

I mange av bygningene på Forsandmoen ble det funnet tydelige tegn til vedlikehold eller reparasjoner i form av utskiftning av enkelte stolper. Spesielt takbærende stolpehull nært opp mot ildsted viser hyppige tegn til å ha blitt byttet ut, noe som trolig kan skyldes uttørring av treverket ved varmpåvirkning. Sporene etter vedlikehold kan brukes til å underbygge antagelsene om at bygningene har hatt lange bruksfaser (ibid.).

Oppsummering

Bygningene innenfor planområdet utgjør østlig del av den fortetta bebyggelsen organisert i øst-vest-orienterte rekker. På sitt mest omfattende besto landsbyen av 16 gårdsenheter. Undersøkelsen i 2007 har vist at antall gårdsenheter i yngre romertid/folkevandringstid kan økes til 19–20.

De 254 bygningene fra Forsandmoen er et viktig referanseverk i forhold til andre, mindre undersøkelser i Norge. Her er utviklinga i byggeskikken dokumentert gjennom et 2000 år langt tidsrom. Så langt er Forsandmoen unik i sitt slag og står i stor kontrast til de enkeltliggende gårdene som ellers preger bildet av norsk forhistorisk bebyggelse. Imidlertid viser bebyggelsen på moen likheter med øvrig, spredt gårdsbebyggelse på Sørvestlandet ved at bosetninga opphører i overgangen mellom folkevandringstid og merovingertid. Forsandmoen bekrefter således antagelsen om at jordbruks-samfunnet i folkevandringstid har gjennomgått store endringer.

Forsandmoen må ha utgjort et bosetningsmessig sentrum i sørlig del av Ryfylke. Sett fra en av de omkringliggende fjelltoppene framstår moen som ei eneste stor jordbruksslette. Samtidig må blikket rettes mot videre ressurser fra fjord og fjell for å forklare lokaliseringa av den omfattende bebyggelsen. Forsandmoen ligger sentralt plassert i forhold til de store fjellområdene i sørlig del av Ryfylke. Som en mulig oppgave for framtida ville det være svært interessant å sammenstille en

oversikt over registrerte kulturminner fra bronse- og jernalder i regionen, samt foreta en kartlegging av områdene rundt Forsandmoen med tanke på utmarksbruk og -ressurser.

Takk

Tusen takk til Trond Løken for gode innspill og engasjert oppfølging underveis i feltarbeid og etterarbeid. Stor takk rettes også til mine kollegaer i felt for fantastisk innsats og engasjement ved avdekking av en svært steinholdig undergrunn og utgraving av strukturer omgitt av aurhelle. Theo Gil arbeidet som feltleder i periodene 02.05.– 22.06., 16.07.– 27.07. og 17.09.– 05.10., i tillegg til å bistå i etterarbeidsfasen med digitale framstillinger av de undersøkte bygningene. Torbjørn Melle deltok som feltassistent fra 02.05. til 13.07. Katharina Lorvik deltok som feltassistent i tidsrommene 04.06.– 27.07. og 17.09.–02.10. Angunn Skeiseid arbeidet som feltassistent fra 29.05. til 01.06., og Christian Roll Valen kom inn som feltassistent i en hektisk innspurt fra 25.09. til 05.10.

Referanser

- Bakkevig, S. 1991: Funn av forhistorisk korn på Forsandmoen. *AmS-Småtrykk 24*.
- Bakkevig, S. 1992: Prehistoric cereal raising at Forsand-moen, SW-Norway. Changes in the transition between Bronze Age and Iron Age. *Laborativ arkeologi 6*.
- Bakkevig, S. 1998: Problemer i bronsealderens korndyrking på Forsandmoen, Rogaland, SV-Norge. I Løken, T. (red.): *Bronsealder i Norden – Regioner og interaksjon. AmS-Varia 33*.
- Bakkevig, S. 2001: Ett år med korndyrking i fortidens jordbruk. *Frå haug ok heidni 3*.
- Bakkevig, S., Komber, J. & T. Løken 1999: Landa – Fortidslandsbyen på Forsand. *AmS-Småtrykk 45*.
- Bang-Andersen, S. 2001: Forsand – natur og kulturforhold ved istidens slutt. *Frå haug ok heidni 3*.
- Becker, C. T. 1972: Hal og hus i yngre bronzealder. *Nationalmuseets Arbejdsmark 1972*.
- Dahl, B. I. 2008 a: Arkeologisk utgravning på Forsandmoen 2007. Forsand gnr. 41 bnr. 4, Forsand kommune. *Oppdragsrapport 2008/15, top.ark.*, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Dahl, B. I. 2008 b: Forsandmoen – et arkeologisk eldorado. *Frå haug ok heidni 1*.
- Engen, S. 1985: *Forsandboka. Gards- og ættesoge band II*. Forsand kommune
- Farbregd, O. 1972: Arkeologisk utgravning på Å i Snillfjord 1970. *Fosen Historielags Årbok 1971*
- Farbregd, O. 1980: Perspektiv på Namdalens jernalder. *Viking XLIII/1979*.

- Göthberg, H. 2000: *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*. Occasional Papers in Archaeology 25. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet
- Hatt, G. 1957: Nørre Fjand. An Early Iron Age village site in West Jütland. *Arkæol. Kunsthist. Skr. Dan. Vid. Selsk. 2*, nr. 2.
- Hemdorff, O. H. 2006: Gårder og grav fra romersk jernalder. Austbø gnr. 7 bnr. 1, Hundvåg, Stavanger kommune. *Oppdragsrapport 2006/02, top.ark.*, Arkeologisk museum i Stavanger
- Hvass, S. 1985: *Hodde*. Arkæologiske Studier vol. VII/1985.
- Høeg, H. I. 1991: Pollenanalytisk undersøkelse på Forsand i Rogaland. *Rapport i top.ark.*, Arkeologisk museum i Stavanger
- Komber, J. 1989: Jernalderens gårdshus. En bygningsteknisk analyse. *AmS-Varia 18*.
- Løken, T. 1983: En ny type gårdsanlegg på Forsand i Rogaland. I Olafsson, G. (red.): *Hus, gård og bebyggelse*. Foredrag från det XVI nordiska arkeologmøtet 1982.
- Løken, T. 1984: Et folkevandringstids landsbyanlegg på Forsandmoen, Forsand i Rogaland. I Liedgren, L. & M. Widgren (red.): *Gård og kulturlandskap under järnålderen*. Kulturgeografisk seminarium 2.
- Løken, T. 1986: Langhus fra yngre bronsealder på Forsandmoen. *Frå haug ok heidni 3*.
- Løken, T. 1988a: Forsandmoen – et samfunn i blomstring og krise gjennom folkevandringstid. I Näsman, U. & J. Lund (red.): *Folkevandringstiden i Norden. En krisetid mellom eldre og yngre jernalder*.
- Løken, T. 1988b: Bygg fra fortiden. Forsand i Rogaland – bebyggelsessentrum gjennom 2000 år. *AmS-Småtrykk 21*.
- Løken 1989: Forsandutgravningene etter 10 år. *Frå haug ok heidni 4*.
- Løken, T. 1990a: Siste sesong på Forsandmoen. *Frå haug ok heidni 3*.
- Løken, T. 1990b: Sommerens utgravning på Forsandmoen. *Frå haug ok heidni 4*.
- Løken, T. 1991a: Utviklingen av det grindbygde hus i vestnorsk forhistorie. I Rauset, S. (red.): *Bygningshistorie og bygningsvern*. FOK-rapport fra NAVF-seminar 14.–16. mars 1990.
- Løken, T. 1991b: Forsand i Rogaland – lokalt sentrum i de sørlige Ryfylkeheiene. I Wik, B. (red.): Rapport fra 18. nordiske arkeologkongress. *Gunneria 64*, Vitenskapsmuseet, Trondheim.
- Løken, T. 1991c: Glimt fra de senere års undersøkelser på Forsandmoen. *AmS-Småtrykk 24*.
- Løken, T. 1992a: Forsand og jernalderens landsbyanlegg i Rogaland – ressursbakgrunn og struktur. I Myrvoll, S. et al.: *Gård – Tettsted – Kaupang – By*. Nytt fra utgravningskontoret i Bergen nr. 3.
- Løken, T. 1992b: Ullandhaug sett i lys av resultatene fra Forsandmoen. *AmS-Småtrykk 26*.
- Løken, T. 1994: Forsandmoen – tar ikke utgravningene slutt? *Frå haug ok heidni 4*.
- Løken, T. 1997: Det forhistoriske huset i Rogaland – belyst ved flateavdekkende utgravninger. *Bebyggelsehistorisk tidsskrift* nr. 33.
- Løken, T. 1998: Hustyper og sosialstruktur gjennom bronsealder på Forsandmoen, Rogaland, Sørvest-Norge. I Løken, T. (red.): *Bronsealder i Norden – Regioner og interaksjon*. *AmS-Varia 33*.
- Løken, T. 1999: The longhouses of Western Norway from the Late Neolithic to the 10th Century AD: representatives of a common Scandinavian building tradition or a local development? I Schjelderup, H. og Storsletten, O. (red.): *Grindbygde hus i Vest-Norge*. NIKU-seminar om grindbygde hus Bryggens Museum 23.–25.03 1998. NIKU Temahefte 30. Norsk institutt for kulturminneforskning.
- Løken, T. 2001a: Forsands forhistorie. *Frå haug ok heidni 3*.
- Løken, T. 2001b: Oppkomsten av den germanske hallen – Hall og sal i eldre jernalder i Rogaland. *Viking LXIV*.
- Løken, T. 2006: Høvding, bonde, leilending og ufri i Rogalands eldre jernalder.. I Glørstad, H., Skar, B. & D. Skre (red.): *Historien i forhistorien*. Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen. *Skrifter nr. 4*, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.
- Løken, T., Pilø, L. & O. H. Hemdorff 1996: Maskinell flateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksboplasser – en metodisk innføring. *AmS-Varia 26*.
- Løken, T. & Hemdorff, O. H. 2004: *Prosjektplan for utvidelse av masseuttak på Forsand gnr. 41 bnr. 4, 5, Forsand k*. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Myhre, B. 1973: I en åker på Gjerland i Førde. *Arkeo 1*.
- Myhre, B. 1977: Åker fra bronsealderen. *Arkeo 1*.
- Myhre, B. 1980: Gårdsanlegget på Ullandhaug I. Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge. *AmS-Skrifter 4*.
- Myhre, B. 1983: Beregning av folketall på Jæren i yngre romertid og folkevandringstid. I Olafsson, G. (red.): *Hus, gård og bebyggelse*. Foredrag från det XVI nordiska arkeologmøtet 1982.
- Pilø, L. 1991: Funnene fra Forsandmoen. *Frå haug ok heidni 2*.
- Prøsch-Danielsen, L. & Simonsen, A. 1988: Principal Components Analysis of Pollen, Charcoal and Soil Phosphate Data as a Tool in Prehistoric Land-use Investigation at Forsandmoen, South-West Norway. *Norwegian Archaeological Review* vol 21 no. 2.
- Prøsch-Danielsen, L. & Bakkevig, S. 1990: Spor etter forhistoriske krøtterstier mellom Forsandlandsbyen og utmarka. *Frå haug ok heidni 1*.
- Prøsch-Danielsen, L. 1996: Vegetasjonshistorisk undersøkelse av felt med rydningsrøyser på Forsand gnr. 41 bnr. 6, Forsand i Rogaland. *Oppdragsmelding 010*, NIKU Norsk institutt for kulturminneforskning.
- Prøsch-Danielsen, L. 2001: Forsandmoen – landskap og bosetning i endring. *Frå haug ok heidni 3*.
- Rolfsen, P. 1976: Hustufter, grophus og groper fra eldre jernalder ved Oddernes kirke, Vest-Agder. *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1972-74*.
- Rolfsen, P. 2006: Blikket framover og bakover. I: Glørstad, H., Skar, B. & D. Skre (red.): *Historien i forhistorien*. Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen. *Skrifter nr. 4*, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.